gyvenvietėje žmonės apsigyveno pirmaisiais m.e. amžiais. Gyventa joje visą I m.e. tūkstantm. ir II tūkstantm. pradžioje.

NARKŪNŲ (UTENOS RAJ.) GYVENVIETĖS TYRINĖJIMAI 1975 METAIS

Regina Volkaitė-Kulikauskienė

Narkūnų vietovė yra apie 3 km į PV nuo Utenos. Čia, kairėje kelio Utena-Pakalniai pusėje, yra visas archeologinių paminklų kompleksas, kurį sudaro du greta vienas kito esantys piliakalniai ir jų vakarinėje dalyje išlikusi senovės gyvenvietė.

Piliakalniai paprastai vadinami "didysis" ir "mažasis" dėl jų nevienodo dydžio[1]. Pirmasis neretai vadinamas Utenio pilimi, o antrasis - jo kapu. Piliakalniai nuo seno atkreipė istorikų dėmesį. Jau XVI a. M. Stryjkovskis ieško Utenio sostinės, tuo pačiu ir Utenos miesto užuomazgos. Atrodo, kad Utenio pilimi jis laiko Pakalnių piliakalnį, tačiau domėjimasis Narkūnų paminklais nuo to laiko auga, ir į visą senąją istorinę, archeologinę bei kraštotyrinę literatūrą Narkūnų piliakalniai įėjo, kaip Utenio pilis, davusi pradžią Utenos miestui[2].

---

[1] Smulkesnį jų aprašymą žiūr. Lietuvos TSR archeologijos atlasas, II, V., 1975, p. 116-117.

[2] F. Wilczynski, Wędrowka do gor Utenesa, Xiążęcia Litwy założyciela Uciany, - "Tygodnik Peterburgski", 1836, XIV, p. 559-560; M. Balinski, Starożytna Polska, III, Warszawa, 1846, p. 276-279; Slownik geograficzny, XII, Warszawa, 1892, p. 740; Ф.В. Покровский, Археологическая карта Ковенской губернии, Вильна, 1899, с. 100; P. Tarasenka, Lietuvos archeologijos medžiaga, K., 1928, p. 189.

1835 m. Narkūnų piliakalnius kasinėjo F. Vilčinskis, norėjęs surasti Utenio pilį. Mažajame piliakalnyje jis nieko neradęs, o didžiajame aptikęs storą kultūrinį sluoksnį, kuriame radęs akmeninius grindinius ir įvairių radinių, jų tarpe geležinį ietigalį, elnio ragą su žmogaus darbo žymėmis, varinio indo dalį ir daug puodų šukių. To meto mokslo žmonių domėjimasis šia vietove, rastieji piliakalnyje radiniai skatino ir lobių ieškotojus kasinėti didįjį piliakalnį, dėl ko jis labai apardytas. Vietinių žmonių pasakojimu, apie 1860 m., ieškodamas tariamai pakastų turtų, piliakalnį kasinėjęs vietinis dvarininkas Krauza. 1910-1912 m. piliakalnyje radinių esą ieškojęs ir Utenos mokytojas Markulis su savo mokiniais.

Nepaisant didelio šia vieta susidomėjimo, piliakalnių papėdės vakarinėje dalyje esanti gyvenvietė buvo išaiškinta tik 1957-1959 m., kada toje vietoje buvo rengiama šokių aikštelė. Buvo aptikta degėsių, gyvulių kaulų, puodų šukių. 1959 m. Utenos kraštotyros muziejus atliko nedidelius gyvenvietės tyrinėjimus. Konstatavus čia esant kultūrinį sluoksnį, bet kokie žemės darbai buvo uždrausti, senoji gyvenvietė drauge su piliakalniais apsaugota nuo tolesnių ardymų.

Kadangi ateityje numatomi darbai, kurie palies gyvenvietės V pakraštį, Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Kultūros paminklų apsaugos ir muziejų valdybos rūpesčiu 1975 m. vasarą pradėti skubūs archeologiniai tyrinėjimai. Tyrinėjimus vykdė jungtinė Lietuvos TSR MA II ir VVU ekspedicija[1].

1975 m. buvo nustatytos senosios gyvenvietės teritorijos ribos.

---

[1] Р. Волкайте-Куликаускене, П. Куликаускас, Раскопки древнего поселения в местности Наркунай, - АО 1975 года, М., 1976, с. 433-434.

Nustatant gyvenvietės teritoriją, buvo padaryta 13 gręžinių Š-P kryptimi ir 15 R-V kryptimi. Nustatyta, kad gyvenvietė apima 6000 m^2 plotą. Jos terenas nelygus: žemiausias didžiojo piliakalnio papėdėje ir aukščiausias V dalyje. Nuo piliakalnio ji atskirta griovio, kuris iš dalies gyvenvietę supa ir pietuose.

Jau gręžiniai parodė, kad kultūrinio sluoksnio storis svyruoja nuo 30 iki 60 cm, ne visur gerai išlikęs ir aptinkamas skirtingame gylyje. Vietomis, ypač R dalyje arčiau griovio, kultūrinis sluoksnis aptiktas net 1,4-1,74 m gylyje. Čia jis padengtas storu molio sluoksniu, susidariusiu iš sumestų žemių, įrengiant minėtą šokių aikštelę. Toliau nuo piliakalnio V ir ŠV kryptimi kultūrinis sluoksnis rastas labai negiliai, vietomis tuoj pat po velėna. Kaip vėliau paaiškėjo, šioje gyvenvietės dalyje jis smarkiai apardytas ariant laukus.

Ruošiantis tyrimams, visa gyvenvietės teritorija buvo suskirstyta plotais po 100 m^2. 1975 m. buvo tirti 4 plotai bendros 240 m^2 apimties. Gyvenvietės R dalyje, esančioje didžiojo piliakalnio papėdėje, prie piliakalnį juosiančio griovio, per plotus Nr. 1 ir Nr. 2 buvo iškasta 2 m pločio ir 20 m ilgio bandomoji perkasa, einanti Š-P kryptimi. Čia pasitenkinta iš pradžių tik bandomąja perkasa, nes toje vietoje kultūrinis sluoksnis buvo padengtas storu sumestų žemių sluoksniu. Kiti du tyrinėtieji plotai (Nr. 3 ir Nr. 4 po 100 m^2) yra į ŠV nuo pirmųjų.

Tyrinėjimai davė svarbių duomenų kultūrinio sluoksnio sandarai ir gyvenvietės chronologijai išaiškinti.

Šiuo metu jau galima išskirti du pagrindinius šios vietovės apgyvendinimo momentus. Pirmasis priklauso pirmiesiems mūsų eros amžiams, kada susidarė seniausias kultūrinis sluoksnis, kuriam būdinga gana gausiai randama brūkšniuotoji keramika. Kai kuriose vie-

tose, plote Nr. 2 ir ypač Nr. 3, ji aptikta ištisais lizdais. Jau dabar ją galima gana tiksliai apibūdinti, net atsekti kai kurių puodų formą. Apskritai puodai lipdyti iš blogos kokybės molio masės, kurioje gausu grūsto akmens priemaišų. Paviršiaus brūkšniavimas ryškus ir gana gilus. Puodų būta nestipriai profiliuotų, siaurėjančių dugno link ir gana didelių: vidutinis dugno skersmuo 15-16 cm, angos skersmuo iki 30 cm. Nors peteliai ir aštriabriauniai, jie vos žymūs. Be to, petelių

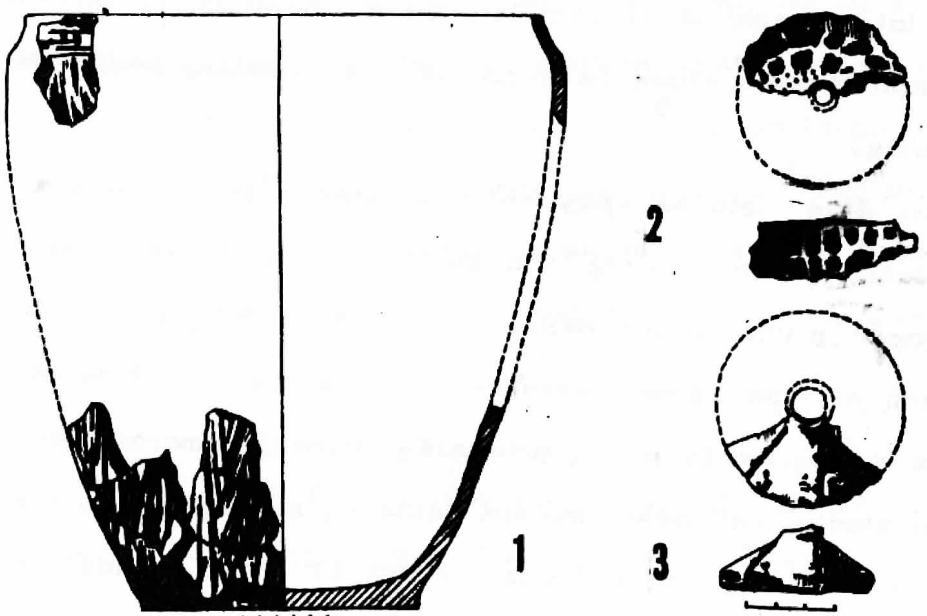

3 pav. Narkūnų gyvenvietės radiniai: 1 - brūkšniuotosios keramikos puodas, 2,3 - Djakovo svorelių fragmentai.

srityje kai kurie puodai puošti negilių duobučių arba gnaibytiniu raštu. Tai būdinga rytų Lietuvos piliakalniams brūkšniuotoji keramika (pav. 3:1).

Šiam sluoksniui priklauso ir dviejų Djakovo tipo svorelių dalys, pagal kurias svoreliai pilnai rekonstruoti. Vienas jų, rastas plote Nr. 4, kv. 1-5, buvo pagamintas iš tos pačios, kaip ir brūkšniuotoji keramika, molio masės. Jis 6,5 cm skersmens, puoštas brūkšniais, einančiais spinduliais (pav. 3:3). Kitas, rastas plote Nr. 3, kv. F-5, buvo apie 6 cm skersmens, bet storesnis ir puoštas retu įdubų raštu, einančiu keliomis koncentrinėmis eilėmis (pav. 3:2). Tame sluoksnyje, plote Nr. 2, 1,35-1,4 m gylyje rastas molinis dvigubo nupjauto kūgio verpstelis 4 cm skersmens ir labai blogai išlikęs geležinis lazdelinis smeigtukas. Minėtini dar geležinis kaltelis, geležinė yla ir kiti geležiniai labai blogai išlikę radiniai. Be to, seniausiam sluoksniui tektų skirti aptiktuosius stulpinės konstrukcijos pastatų pėdsakus ir židinių liekanas.

Antrasis šios vietovės apgyvendinimo etapas priklauso jau II m.e. tūkstantm. pirmajai pusei. Šio laikotarpio kultūrinis sluoksnis labai apardytas (matyt, didele dalimi yra nuartas) ir jį apibūdina tik pavieniai radiniai, ypač žiesta keramika. Puodai gaminti iš labai geros kokybės molio, be žymesnių priemaišų. Vyrauja smarkiai profiliuoti puodai stačiu, reljefiškai puoštu kakleliu, petelių srityje puošti banguotiniu raštu. Jų angos diametras yra 17 cm. Sprendžiant iš kitų šukių, matyti, kad būta puodų ir su stipriai į išorę atriestu vainikėliu, taip pat bemaž lygiašonių puodų, be jokių kaklelio ar vainikėlio žymių. Kai kurie pastarųjų puošti skersiniais grioveliais arba banguotinio rašto eilėmis.

Šiam sluoksniui priklauso dviejų auskarų plonos žalvarinės vielos grandelės, rastos 35-40 cm gylyje, plote Nr. 3, kv. D-8 ir B-9. Auskarų grandelės 2,5 cm skersmens. Ant vienos išlikę užmauti du mėlyno stiklo karoliukai. Be to, šitam sluoksniui skirtinos plotuose

Nr. 3 ir 4 rastosios geležies gargažės (iš viso 36 gabalai), kurių vienas, rastas plote Nr. 3, kv. A-3, pasižymi savo dydžiu.

Sprendžiant iš tokių radinių, kaip minėtieji auskarai, taip pat iš vėlyvos žiestos keramikos, atrodo, kad Narkūnų gyvenvietė egzistavo bent iki XV a. Lig šiol turimais duomenimis dar nieko negalima pasakyti, ar žmonių gyvenimas čia buvo kurį laiką nutrūkęs, ar ne, nes dar neaptikta radinių iš I m.e. tūkstantm. vidurio ir antrosios pusės. Tiesa, bandomoje perkasoje, ėjusioje per plotus Nr. 1 ir 2, molinguose žemės tarpusluoksniuose, kurie čia yra aiškiai patekę iš aukštesnių gyvenvietės vietų, buvo rasta lygiu paviršiumi puodų šukių ir net stambesnių puodų dalių, taip pat žiestų puodų šukių, kartais ornamentuotų labai sudėtingu banguotiniu raštu, tačiau, kadangi ši keramika rasta nebe pirminėje savo vietoje, tuo tarpu sunku ką nors tikslesnio pasakyti apie jos chronologiją. Tyrinėjimai tik pradėti, jie dar bus tęsiami, ir nauji radiniai, suprantama, leis tiksliau nusakyti ne tik gyvenvietės chronologiją, bet atsakyti į kitus svarbius, čia dar neliestus klausimus.

LIŠKIAVOS (VARĖNOS RAJ.) ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI 1975 METAIS

Juozas Markelevičius, Stasys Patkauskas

Lietuvos TSR Kultūros ministerijos ir Lietuvos Respublikinės turizmo ir ekskursijų tarybos iniciatyva buvo sudarytas Liškiavos archeologinių paminklų sutvarkymo ir jų pritaikymo turistų lankymui projektas. 1975 m. PKI pilies kalne ir alkakalnyje atliko archeologinius tyrinėjimus. Tyrinėta tose vietose, kur darbų metu bus paliestas kultūrinis sluoksnis.